

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

№ 1, 2018

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro, 2018

D.Davronova, F. Namozov. O'zbekiston yoshlari baxti – iqboli va buyuk kelajagini yaratgan inson.....	7
--	---

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA

M. Mahmudov. Ta'limni didaktik loyihalashning yangi qirralari.....	10
Z. Azimova. Talabalar ma'naviyatini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati.....	14
В. Коллов. Личность преподавателя высшей школы: проблема самореализации.....	18
Ю. Павлова. Современные тенденции в исследованиях социальной адаптации личности студента...	25
Н. Палежнина. Образовательное пространство вога Украины второй половины XIX – начала XX всков.....	29
Н.Муселова. Методика разработки учебных целей в программах образовательных дисциплин в системе непрерывного образования.....	34
N. Xalilova. Talabalar mustaqil faoliyatini tashkil etishning refleksiv metod va usullari.....	37
G. Izbullayeva. XII-XIII asrlarda ta'lim tizimi.....	41
R.Nematova. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar sensor madaniyatini rivojlantirishda ta'limiy o'yinlarni tashkil qilish va o'tkazish.....	45
Z. Allardonov. Oliy harbiy ta'lim muassasalari harbiy xizmatchilarining kasbiy kompetentligini takomillashdirishning pedagogik ahamiyati.....	49
A.Ismanova. O'smirlardagi deviant xulq muammolarining ijtimoiy-psixologik jihatlari va ularning oldini olish yo'llari.....	53
E.Muxtarov. Vrach kasbiy tafakkurini rivojlantirish usullari.....	58
R.Achilova, S. Qodirova. Understanding educational psychology.....	63
D.Tosheva. Shaax kamolatida o'qituvchi-murabbiyning o'rni.....	66
F. Shadlyev. Psixodiagnostika – psixologik xizmatning muhim yo'nalishlaridan biri.....	69
Sh. Farmonova. Loyihaviy ta'lim vositasida bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ madaniyatini rivojlantirish didaktik muammo sifatida.....	74
Ю. Бордюг. Педагогические условия формирования готовности воспитателей к работе с детьми в условиях специальных групп дошкольных образовательных учреждений.....	80
M. Tilayeva. O'quvchilarni mehnat va kasbga tayyorlashda o'quv mashg'ulotlarining imkoniyatlari.....	88
D. Mirzayeva. Mustaqil ishlash – bilim olish va talabalarning faolligini ta'minlash usuli.....	93

BOSHLAG'ICH TA'LIM

S. Avezov, M.Sharipova. Qoshiqlarning lingvopoeitik tabiiat va tahlili xususida.....	99
F. Safarov. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atidan foydalanish ko'nikmasini shakllantirish.....	103
G. Sayfullayev, I. Allmova, A.Sayfullayeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berishda kuzatish metodidan foydalanish.....	110
R.Jumayev, S.Mahmudova. Ahmad Donishning pedagogik qarashlari va hozirgi zamon.....	114
N.Adizova. Ona tili ta'limi mazmunini yangilashning metodik ahamiyati.....	117
N.Safarova. O'yinchoqlarning bolalar yoshiga, jinsiga va o'yin mazmuniga ko'ra turlanishi.....	120
Z. Umurov. O'quv-biluv muammolari.....	124
R. Isroilova. O'qish darslarida rivozat va pandnomalarni integratsiyalash asosida o'rganishning didaktik asoslari.....	130
M. Junayeva. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etish samaradorlik omili.....	134
F. Qosimov, M.Qosimova. Masala qisqa sharti uning modelidir.....	138
M.Hakimova. Boshlang'ich sinflarda ko'pburchak perimetri va figura yuzasi tushunchalarini o'rgatish metodikasi.....	145

IJTIMOIY-GUMANITAR TA'LIM

B.Rizayev. Oliy ta'limda "O'rta asrlar tarixi" fanini o'qitishning dolzarb muammolari.....	149
M. Джанобилова. Актуальные вопросы семейного права в юридическом образовании.....	153
S. Guliyanova. Traditional education: yesterday, today and tomorrow.....	160
M.Norova. Milliy-ma'naviy segizaga tayanish – demokratik jamiyat qurishning zaruriy sharti.....	165
N.Esanov, F.O'tayeva. O'zbekiston tarixini o'qitishda matematik bilimlarni shakllantirish uchun tarixiy faktlarning o'rni.....	168

ANQVA TARIQATLARI

G. Xudoyazarova, Sh. Zaripova, Sh. Xudoyazarova. "Metallar va metallmaslar. Murakkab modda-	172
---	-----

Zarif UMUROV
Buxoro davlat universiteti
boshlang'ich va maktabgacha ta'lim uslubiyoti
kafedrasini katta o'qituvchisi

O'QUV - BILUV MUAMMOLARI TURLARI

Muqolada o'quv-biluv muammolarining turlari haqida fikr yuritilgan. Bulu ijtimoiy aloqalashuvning turli sohalarida ishtirok etib, o'yinlar vositasida atrof-muhitdagi o'zgarishlarni o'zlashtirish, kuzatish va tajribalar yo'li bilan tilni o'rganish, katta kishilarning ostensiy tushuntirishidan yangi-yangi so'zlarning ma'nolarini, turli sintaktik qurilmalarni egallash, ta'lim sharoitida til va nutqni o'zlashtirish kabilar xususida hayron qilinadi.

Tayanch tushunchalar: muammo, o'quv-biluv muammasi, ma'loqqa, o'qituvchi, o'quvchi, o'quv topshirig'i, dars, o'quv materiali.

В статье рассмотрены и описаны учебно-познавательные проблемы, об участии детей, участвующих в разной сфере социальных контактов, изменений лексикологии и.р. наблюдаемые и изучаемые языки, осваиваемые синтаксические конструкции языка и речи в образовательных условиях.

Открытые понятия: проблема, учебно-познавательная проблема, общение, учитель, ученик, учебное задание, урок, учебный материал.

In article is reflected on types of educational and cognitive problems. It is told about the assimilation by children participating in the different sphere of social contacts of changes through games, the observation and study of the language, in master of syntactic language constructions and speech in the educational conditions.

Supporting concepts: the problem, the educational and cognitive problem, communication, teacher, student, the educational task, lesson, the teaching material.

Muammo har xil shart-sharoit, turli shakllarda amal qilishi, yo'nalishi, maqsad va ehtiyojlari, motiv hamda emotsiyalariga ko'ra bolalarning o'yin, muloqot, mehnat, o'quv hamda biluv faoliyatlari bir-biridan farqlanadi. O'yin bolaning dunyoni bilishidagi dastlabki faoliyati bo'lib, u o'zining jozibadorligi, erkin ishtirok, bola ruhiyatiga mosligi bilan faoliyatning boshqa turlaridan farq qiladi. Atrofdagi kishilar bilan muloqotda bo'lish ehtiyojidan bolada asta-sekin nutq faoliyati ham shakllana boshlaydi. Nutq faoliyatining shakllanib, rivojlanib borishi bolani mehnat o'quv, biluv faoliyatiga tayyorlaydi. Bola taraqqiyotining turli bosqichlarida faoliyatning ma'lum bir turi yetakchi bo'lib, uning qolgan boshqa turlari shu faoliyatni amalga oshirish vositasi shart-sharoiti, tashkiliy shakli funksiyalarini bajaradi. Mutaxassislarning, jumladan, A.K. Markovaning yozishicha, maktabgacha yoshda o'yin, boshlang'ich sinflarda o'qish yetakchi o'quv faoliyati sanaladi [1, 31].

Bolalarning o'quv o'rganishi, bilishi faoliyatining boshqa turlarida ham amal qiladi. Qo'g'irchoq, avtomashina modeli bilan o'ynayotgan bola ularda katta kishilarning xatti-harakatlarini takrorlaydi: qo'g'irchoqni davolayotgan, turli detallardan mashina tayyorlayotgan bola tovarak-atrofdagi narsalarning mohiyatini bilib, oladi. Shunga o'xshab, mehnat faoliyatida ham o'rganish, bilish jarayonlari amal qiladi. Xo'p, shunday ekan, bolalarning o'quv faoliyati va bilish faoliyati bir xil hodisalarmi? Agar ular har xil hodisalar bo'lsa, unda bu ikki xil hodisaning umumiyligi va ularning har birining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

Bola ijtimoiy aloqalashuvning turli sohalarida ishtirok etib, o'yinlar vositasida atrof-muhitdagi o'zgarishlarni o'zlashtirish, kuzatish va tajribalar yo'li bilan tilni o'rganish, katta kishilarning ostensiy tushuntirishidan yangi-yangi so'zlarning ma'nolarini, turli sintaktik qurilmalarni egallash, ta'lim sharoitida til va nutqni o'zlashtirish. Ijtimoiy aloqalashuvning har bir shakliga faoliyatning ma'lum turi to'g'ri keladi: o'yin, o'yin faoliyatini, kuzatish va tajribalar til dalillari bilan ishlashni, ostensiy tushuntirish o'zgalar nutqini tinglashni, darslik va o'qituvchi nutqi ona tilining lingvistik hamda nutqiy jihatlarini egallash faoliyatini taqozo qiladi.

Tilni o'zlashtirishning turli shakllari va ularga oid faoliyat turlari o'zaro aloqador bo'lsa-da, ular bir-biriga ijobiy yoki salbiy ta'sir qiladi. Bolalarning maktabga kelguncha hosil qilgan nutq malakalari – nutq tovushlarini fahmlash, ularni ijro etish, bila nutqda turli-tuman so'zlarning mavjudligi, so'z ma'nosini ajrata olish tajribasining asta-sekin takomillasha borishi, gap, nutq tuzish layoqati, fikrni o'zgalarga yetkazish va sh.k. maktab ona tili predmetini o'zlashtirish uchun manba hisoblanadi.

Maktab ona tili ta'limi bolalarning maktabgacha hosil qilingan nutq tayyorgarligi ustiga quriladi. Bola maktabga kelguncha qadar ayrim nutq tovushlarini noto'g'ri eshitib, noto'g'ri o'rgangan bo'lishi mumkin. O'quvchining nutqida sheva elementlari ham sacha topiladi. Zero, har bir maktab, har bir o'quvchi sheva sharoitida yashaydi. Bular ona tili ta'limining o'qitilishiga salbiy ta'sir qiladi. Ularni bartaraf etish orqali ona tili ta'limining samaradorligi oshirila boriladi.

Ona tili ta'limi sharoitida bolalarning o'quv-biluv faoliyatini kuzatish shu xalosaqa olib keldiki, ma'lum mavzuga oid bilimlar o'rganilgach, shu bilimlarga rioya qilib intellektual va amaliy topshiriqlarni bajarish jarayonida bolalar xatolarga yo'l qo'yadi. Bu o'quvchilarning bilimlarni yomon o'rgan-ganining natijasi emas, balki o'rganilgan bilan uni nutq faoliyatida qo'llash o'rnatida mustahkam aloqadorlikning hosil qilinmaganligidir. Bilim va uning nutq faoliyatida qo'llanishi o'rnatidagi bog'liqlik mashq qilish orqali o'rnatiladi. Mashq, savollarga javob izlash, topshiriqlarni bajarish yo'llari bilan bolalarning nutq faoliyatidagi nuqsonlari kamaytiriladi.

An'anaviy metodika qoidalariga ko'ra o'quvchilar ona tildan ta'lim mazmunini o'zlashtirishda qator bosqichlarga rioya qilib, faoliyatni amalga oshiradi: 1) mavzu doirasida ta'rif, qoida, aniqliklarni o'rganish – bu bosqichda o'rganilgan bilimlarni isbotlash, shartlash uchun dalillar tanqisligi mavjud bo'lib, o'quvchilar o'zlashtirgan mavzuga doir dalillarni keltirishga qiynaladi, oldin o'rganilgan mavzularga oid dalillarni yangi mavzuga doir dalillardan farqlay olmaydi; 2) bilimlarga oid dalillarni to'plash va ularni tahlil qilish davom ettiriladi, o'rganilgan bilimlarga rioya qilib mashqlarni bajaradi. Endi bolalar ta'rif, qoidalarni shartlashda yetarli dalillarni egallab olishgan bo'lsa-da, bilimlarni yangi sharoitlarga tatbiq qilishda qiynaladi. O'z-o'zidan mavzuni o'zlashtirishni davom ettirishga ehtiyoj tug'iladi. Shu ehtiyojga binoan yana mashq qilishga vaqt ajratiladi; 3) o'rganilgan bilimlarni yangi sharoitlarga tatbiq qilish malakalarini rivojlantirish. Bu bosqichda o'rganilgan bilimlarni nutqda ishlatish, matn yaratish ustida ish qilinadi; 4) o'rganilgan ta'rif, qoida, aniqliklarni ona tili predmetiga oid keyingi mavzularni o'rganish jarayonida davom ettirish bosqichi. Sanab o'tilgan bosqichlarning barchasida bolaning o'quv-biluv faoliyati tildan, tilning turli nuqtai nazarlariga mansub bilimlardan nutqqa qarab borish tamoyiliga rioya qilib, ona tili ta'limi amalga oshiriladi.

Ta'lim sharoitida bolalarning ona tilini o'zlashtirishga oid o'quv-biluv faoliyati o'ta murakkab, yaxlit tizim bo'lib, tarkiban, motiv, maqsad, vosita, natijadan iborat. Animo yaqin-yaqingacha bolalarning o'quv-biluv faoliyati akahida o'rganilmagan edi. Keyingi yillarda bolalarning o'quv-biluv faoliyatini alohida o'rganish moyilligi kuchayib bormoqda. Biz bu yerda O.R. Roziqov, A.Q. Gulomov, B.R. Adizov kabi qator olimlarning uzoq yillar o'tkazgan tadqiqotlarini nazarda tutaymiz. Shu izlanish orasida B.R. Adizovning ilmiy-pedagogik tadqiqoti alohida ahamiyatga molik. U o'quv-biluv faoliyatining umumiy qurilishini o'rgandi. Uning ta'rifiga ko'ra, faoliyat – "ba ijtimoiy quramli motivlarga ko'ra maqsad sari yo'nalgan, o'ziga oid vositalar asosida ma'lum natija bilan yakunlanadigan xatti-harakatlar tizimidir" [4, 119].

"Biz, – deb yozadi muallif, – o'quv faoliyati va biluv faoliyatini yaxlitning ikki tomoni sifatida qaraymiz. Ular bir nuqtadan chiqqan, bir-birini to'ldiradigan, shu bilan birga, bir-birini taqozo qiladigan diparat – bir-birini inkor qilmaydigan hodisalardir" [4, 119].

O'quv faoliyati ham, biluv faoliyati ham bitta ijtimoiy hodisaga-ijtimoiy tajribani o'zlashtirishga daxldir. B.R. Adizovning ilmiy-pedagogik izlanishida o'quv faoliyati va biluv faoliyati o'rnatidagi farqlar juda keng tahlil qilingan: agar o'quv faoliyati bilim, ko'nikma, malakaga yo'nalgan bo'lsa, biluv faoliyati bilim, ko'nikma, malaka bilan birga ijodiy faoliyat tajribasi munosabatlarini shakllantirishga yo'nalgan. Binobarin, dastlabki farqni o'rganiladigan hodisalar kengligi, biluv faoliyatining boyligida ko'ramiz, o'quv faoliyatida o'zlashtirish reproduktiv xarakterda bo'ladi. Bola o'qituvchi aytgan topshiriqlarni ijro etadi, o'qituvchi va o'soqlari faoliyatiga erishadi. Biluv faoliyatida o'zlashtirish maqsadlar amal qiladi. O'quvchilar o'qituvchi bilan hamkorlikda o'z oldiga topshiriqlar

qo'yadi, muammo, topshiriqlarni mustaqil bajaradi. Demak, bu faoliyat turlarining yana bir farqi faoliyatning amal qilish xarakterini bilan izohlanadi: o'quv faoliyatida bola ta'limning obyekti, biluv faoliyatida esa ta'limning subyekti ro'vida ishtirok etadi. Ta'limning obyekti yoki subyekti funksiyalarida ishtirok etish bu ikki xil faoliyatning navbaidagi farqlaridir. O'quv faoliyati va biluv faoliyati o'rtasidagi yana bir farqi bolalarning mustaqilligi darajasida ko'ramiz. Biluv faoliyatida bolalar mustaqilligi yanada yuqori darajada bo'ladi [4, 120-121].

Keltirilgan tahlildan ko'rinadiki, bolalarning o'quv-biluv faoliyati murakkab hodisa bo'lib, o'ziga xos tarkibiy qismlarga ega: motiv, maqsad, vosita, natija.

Motivlar o'quv-biluv faoliyatini harakatga tushiradi. Maqsad – bu oldindan anglangan natija. Natija o'quv-biluv faoliyati ixtiyoriga o'tgach, vositaga aylanadi. Bola o'z ixtiyoridagi bilim, faoliyat usullari, aqliy mehnat usullari u yoki bu muammoni, o'quv topshirig'ini bajarishda vosita vazifasini bajaradi.

Bolalar faoliyatining ikki tomonini farqlaymiz: o'quv faoliyati; biluv faoliyati. O'quvchi faoliyatining har ikkala tomoni uchun umumiylik o'rganishdir. Boshqacha aytganda, bola o'quv faoliyati vositasida ham, biluv faoliyati vositasida ham ijtimoiy tajribani o'rganadi. Shu bilan birga, ularning farqli tomonlari ham mavjud. Bolada oldin o'quv faoliyati shakllanadi. Shu tufayli o'quv faoliyatini genetik jihatdan birlamchi deb qaraymiz. Biluv faoliyati genetik jihatdan ikkilamchi bo'lib, u bolalar tafakkuriga mo'ljallab tashkil etiladi. Bola biluv faoliyati vositasida yangi bilimlarni, faoliyat usullariga oid axborotlarni egallaydi. Faoliyatning biluv tomoni yangi axborot, yangicha faoliyat usullarini egallash bilan, o'quv tomoni bilim, faoliyat usullarini tanish sharoitida ixtislashtirish bilan izohlanadi.

O'quv materialning o'quv topshirig'i shaklida o'zgartirilishi qancha rang-barang bo'lsa, bolalar ona tili mavzularini shuncha puxta, atroflicha o'zlashtirishadi. Shu bilan birga, o'quv topshirig'i bilimlarni tanish va yangi sharoitlarga ko'chirish, ularni axtir amaliyotiga tatbiq etishning eng qulay vositasi sanaladi. Ona tilidan o'quv topshiriqlarini bajarish yo'li bilan bolalarda nutq faoliyati takomillashadi, ona tili bo'yicha hosil qilingan ko'nikmalar takomillashib, malakaga aylanadi. Bizobarin, o'quv topshirig'i bolalarda ijtimoiy qiymatga ega bo'lgan faoliyatni terbiyalashning bosh omili hisoblanadi.

Ona tilidan o'quv topshiriqlarini bajarish jarayonida qator talablarga rioya qilinadi: topshiriqni bajarish uchun yaroqli bilimni o'quvchi o'z shaxsi faoliyatidan izlaydi. O'z faoliyatidan topshiriqni bajarishga asqoladigan bilimni izlash bolalarda tanlay olish layoqatini o'stiradi; o'rganilgan bilim va faoliyat usulini tanish sharoitga tatbiq qilish. Bilimni, faoliyat usulini tanish sharoitga tatbiq qilish yo'li bilan mashq qilinadi, o'rganilgan bilim va faoliyat usulini yangi-notanish o'quv holatiga tatbiq qilish. Shunday yo'l bilan o'quvchi bilimlarni ijodiy tatbiq qilish usullari, shaxslarini egallaydi; o'quv topshirig'i vositasida ona tilidan o'rganilayotgan obyekti (so'z yoki gap, nutq tovushi yoki bo'g'in)ning yangi belgilarini ajratish. Bunday o'quv topshirig'i vositasida ona tiliga oid mavzular ijodiy yo'l bilan o'rganiladi. O'quv topshiriqlarini bajarish jarayonida rioya qilinadigan talablarga ko'ra ularning quyidagi tiplarini belgilaymiz.

Mashq qilishga oid o'quv topshiriqlari. "Mashq" va "mashq qilishga oid o'quv topshirig'i" tushunchalarini ikki xil hodisa deb tushunamiz. Mashq o'quv topshirig'i vositasida o'tkaziladi. U o'qish va o'rganish usuli bo'lib, o'quvchiga taalluqli. Mashq qilish uchun tuzilgan topshiriqlar asosida bolalar ona tilidan o'rganilgan bilimlarni o'xshash, bir xil o'quv holatlariga tatbiq qilishadi. O'rganilgan bilimlarni bir xil, o'xshash o'quv holatlarda takrorlash ko'nikmalarining takomillashib, malakaga aylanishiga olib keladi. Mashq qilish uchun o'quv topshiriq asosida mashq qilinadi. Mashqdan erishiladigan natija o'quvchi faoliyatida saqlanadi.

Bilishga oid o'quv topshiriqlari – yangi bilim, yangicha faoliyat usullarini mustaqil o'rganishga mo'ljallangan o'quv vazifalaridir. B.R. Adizovning yozishicha, biluv topshiriqlarini ikki jihatdan: 1) ta'lim mazmuni tarkibi; 2) bola faoliyatida bajaradigan ish bo'yicha tasnif etish mumkin [4, 154].

O'quv-biluv faoliyatiga ko'ra biluv topshiriqlari. Hozirgi didaktik va metodik izlanishlarda ta'lim mazmuni tarkibida bilim, ko'nikma-malaka, ijodiy faoliyat tajribasi va munosabatlar tizimini ajratish moyilligi kuchayib, umumiy qarash maqomini olmoqda.

Ta'lim mazmunini o'rganish jarayonida bajaradigan ishga ko'ra o'quv-biluv muammolarining tasnifi

№	O'quv-biluv muammolarining turlari	O'quv-biluv muammolarining tasnifi
1.	Yangi bilimlarni qayd etishga oid o'quv-biluv muammolari	Bu tipdagi muammolarni o'quvchilar bajara turib, o'rganilayotgan hodisaning yangi nuqtai nazarini mustaqil belgilab, bilimlarni yangi sharoitlarga qo'llab, xulosa chiqaradi
2.	Ko'nikma va malakalarni yanada takomillashtirishga oid o'quv-biluv muammolari	Ular vositasida hosil qilingan malakalar yanada takomillashiriladi, mavzuga oid yangi dalillar topiladi
3.	Ijodiy faoliyat tajribasini o'zlashtirishga oid o'quv-biluv muammolari	Bu xildagi topshiriq vositasida bolalar yangicha faoliyat tajribasini egallab oladi
4.	Tilga munosabati shakllantirishga oid o'quv-biluv muammolari	Bolalar o'zlari, o'qoqlari tuzgach matnlarni tanqidiy baholab tekshiradi. Bunday topshiriqlar bolalarda tilga munosabati tarbiyalaydi
5.	O'rganilgan bilimni yangi o'quv sharoitiga tatbiq qilishga oid o'quv-biluv muammolari	O'quv-biluv muammolarining ikkinchi turini ta'limga tatbiq etish yo'llarini oydinlashtirishga dalillar keltiradi

1- va 2-topshiriqlar yangi mavzuga oid obyektlarni tanlash ularni ikki guruhga ajratib yozish usulini aniqlash bilas:

Masalan, 2-sinf o'quvchilariga quyidagicha topshiriq berish mumkin.

Ikki ustunda so'zlar (otlar) berilgan. Ularni o'zaro taqqoslab, farqlarni aytib berishga tayyorlang.

1-ustun	2-ustun
qush	qushlar
dallar	dallarlar
kitob	kitoblar

Ikkinchi ustundagi otlar nimasi bilan birinchi ustundagi otlardan farq qiladi?

Tasavvur qiling: bolalar atqli otlarni o'rgangan bo'lsa-da, qishloq nomlarining yozilishini hali o'rganishmagan. Shunday holatda bolalar diqqatini matnga tortsak, mavzuda qishloq nomlari ham bor.

Topshiriq matnini o'qib, qishloq nomini bildirgan so'zlarni yozing. O'zingiz yozgan so'zlardan qanday xulosa chiqarish mumkin.

3-topshiriq esa otlarni so'zlariga ko'ra ikki guruhga ajratish usulini yangi o'quv holatiga tatbiq qilish bilan izohlanadi. O'quvchi 1-tur biluv topshirig'ida amaliy faoliyat asosida xulosa chiqarishga, 2-tur biluv topshirig'ida esa o'rganilgan bilimni esga tushirishdan va uni yangi o'quv holatiga tatbiq qilishga qarab boradi.

3. Biluv topshiriqlarining 3-turi ikki yoki undan ortiq mavzu doirasida o'tkazilib, umumlashtiruvchanlik xususiyatiga ega. Masalan, 3-sinfda ot, sifat, son, fe'l so'z turkumlarini o'rgatish yakunlangach, quyidagicha umumlashtirish uqpidagi biluv topshiriqlaridan foydalanish mumkin.

1-topshiriq. Savollarga mos misollar o'ylab yozing.

Kim?	Qanday?	Nechanchi?	Nima qildi?
.....
.....
.....

O'zingiz yozgan so'zlarni qayta tahlil qilib, har bir so'z turkumining ta'rifini esga tushiring.

2-topshiriq. Matnini o'qib, ot, sifat, son, fe'llarga oid to'rtadan so'z ajratib yozing va so'zlarini aniqlang.

4. Biluv topshiriqlarining 4-turi o'z bilimlarini xolisona baholash, o'qoqlari erishgan natijalarni tahlil qila olish layoqati bilan daxldor.

5. O'quv-biluv muammosining 5-turida o'quvchilar olgan bilimlarini yangi vaziyatlarga qo'llash malakasiga ega bo'ladi:

1-topshiriq. Sifatni kuzatib. Ko'zingizga ko'ringan jonli va jonsiz predmetlarning nomini yozing.

2-topshiriq. O'ylang. O'zingiz yozgan so'zlarni qanday qilib ikki guruhga ajratib yozsa bo'ladi.

3-topshiriq. 12 ta so'z berilgan (o'quvchi, daftar, kitob, doska, o'quvchi, agronom, chizg'ich, bola, rassom, qalarni, kundalik, shoir). Shu so'zlarni qanday qilib ikki guruhga ajratib yozsa bo'ladi.

Shunday qilib, biluv topshiriqlarini ikki jihatdan ta'lim mazmuni va o'quvchilar faoliyati nuqtai nazaridan ko'rib chiqamiz. Biluv topshiriqlari mohiyatini yanada aniqlashtirish maqsadida ularning xususiyatlarini jadval shakliga keltiramiz.

2-Jadval

O'quv-biluv muammolarining turlari

O'quv-biluv muammolarining turlari	O'quv-biluv muammolarining xususiyatlari	
	O'quv-biluv muammolari vositasida bolalar amalga oshiradigan amaliy ish	O'quv-biluv muammolari vositasida bolalar erishadigan natija
1-tur	O'rganilayotgan mavzuga oid hodisani ajratish va kuzatish	O'quv-biluv muammolarining bajarilishidan yangi xulosani qayd etish
2-tur	O'rganilgan bilimni yangi o'quv holatiga tatbiq qilish	Bilimlarni yangi o'quv holatiga tatbiq qilish yo'li bilan malakalarni takomillashtirish
3-tur	Ikki yoki undan ortiq mavzu doirasida til hodisalarini taqqoslash	Mavzulari doirasida umumlashgan xulosa chiqarish
4-tur	O'zining va o'zgalar bilimiga munosabat bildirish	Faoliyat natijasini baholash

O'quv muammolari biluv topshiriqlari va mashq o'tkazishga mo'ljallab tuzilgan topshiriqlar o'rtasidagi oraliq halqa bo'lib, o'quvchilar tafakkurini o'stirishning ega usumdor vositasi sanaladi. Ular o'quvchilarda bilim, faoliyat usuli, ijodiy faoliyat tajribasi, munosabatlarni o'zlashtirishda ijodiy layoqatlarini tarbiyalashning yetakchi vositasi hisoblanadi. Ijodiy ta'limda natija bilish jarayonidan ajratilishi lozim. Natijani bilish jarayonidan ajratish o'quvchilar faoliyatini ilmiy ish bilan mashg'ul olmalar faoliyatiga yaqinlashtirib tashkil etish, bolalarda mustaqil ishlash, fikrlash qobiliyatlarini o'stirish hamda tarbiyalashga keng imkoniyatlar yaratadi.

O'zaro ta'sirni o'quv materiali nuqtai nazarida sistem ta'lim qilish, o'zlashtirish jarayonini "Konseptual jadval" orqali umumiy va xususiy tomonlarini qayd etamiz.

3-Jadval

O'quv materialining sistem ta'lim

Muhim jihatlari	Asosiy belgi (tavsiflar)		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi (tavsif)
1. Fiziologik nuqtai nazar	o'quvchining o'rganilayotgan obyekt - o'quv materiali bilan to'qnashuvi	oldingi bilim, hayotiy tajribani faollashtirish	narsalar yoki ularning belgilari - yozuv bilan muomala qilish
2. Psixologik nuqtai nazar	o'zaro ta'sirning boshlanish va yakunlanish nuqtalari	ijodiy faoliyat	bilishning psixologik mexanizmlari - analiz, sintez.

			taqqoslash, abstraksiyalash, konkretlashdirish
3. Didaktik nuqta nazar	erishilgan natijani tahlil qilish	muammo yoki topshiriqni shaklla nirişida ishlatilgan tushunchalar vositasida faoliyat ko'rsatish	mantiqiy usullar - taqqoslash, induktiv yoki deduktiv xulosa chiqarish

Didaktik nuqta nazardan muammo, topshiriqlarni bajarishda mantiqiylik ustun turadi. Ijtimoiy birlash taraqiyotining har bir bosqichida fikrlashning ma'lum turi hukmron bo'ladi. Hozirgi paytda dialektik logika elementlari, alternativ fikrlash fandi, fan orqali ishlab chiqarish, shuningdek, maktab ta'limida ustuvorlik mavqini olmoqda. Deduktiv, shuningdek, alternativ fikrlash maktab darsliklarida, ta'limda o'z o'rnini olgan ayin, bolalarning ijodiy fikrlashini ta'minlashga oid usul, vositalarning tabiati ham oydinlasha boradi.

O'quv materialini anglash, tushunish va tushunilgan hodisalarga rioya qilib faoliyat ko'rsatish o'quvchi shaxsida turli yangi bog'lanishlarni, binobarin, bilimlarni shakllantiradi. O'quvchida shakllangan yangi bilim, yangicha faoliyat usuli ikki xil ish bajaradi: faoliyat ko'rsatish sharti, faoliyat vositasi.

Birinchi holatda o'rganilgan yangi bilim, o'zlashtirilgan faoliyat usuli yangi bilim, yangicha faoliyat usullarini egallash sharti sifatida amal qiladi. Masalan, morfologiyaga oid bilimlarni o'zlashtirmasdan sintaktik hodisalarni bilish bola uchun ancha qiyinchilik tug'dirishi tabiiy. Shunday qilib, oldin o'zlashtirilgan bilimlar keyingi, yangi bilimlarni o'rganish shartiga aylanadi.

Ikkinchi holatda o'rganilgan bilimlar yangi muammo, topshiriqlarni bajarish vositasi sifatida amal qiladi. Masalan, qo'shish amalini o'rganish ayirish yo'llarini, ko'paytirish bo'lish usulini o'rganishda vosita bo'lganidek, algebra va geometriyadan o'rganilgan bilimlar trigonometrik masalalarni bajarish vositasiga aylanadi. Xuddi shuning singari muammo, topshiriqlarni bajarish yo'li bilan hosil qilingan faoliyat usuli bundan keyin qo'yiladigan yangi muammo, topshiriqlarni bajarish, yangi maqsadlarga erishishda vositasi vazifasini o'taydi.

O'zaro ta'simi o'quv materialiga ko'ra tahlil qilish yo'li bilan bolalarning o'quv-biluv faoliyatining qanday amalga oshishi, bilimlarning yangi maqsadlarga erishish vositasiga aylanishi, erishilgan natijaning bundan keyin o'rganiladigan bilimlar bilan vositilik asosida bog'lanishi haqida xulosa chiqara olamiz.

Adabiyotlar

1. Маркова А.К. Психология усвоения языка как средства общения. – М.: Педагогика, 1974. – 239 с.
2. Roziqov O.O. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish // Ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy aktivligini rivojlantirish – T.: O'quvchi, 1980. – B. 21-43
3. Гулямов А.К. Методика развития учебно-познавательной активности учащихся в процессе преподавания (родного) узбекского языка. Автореф. дисс. ... д-ра пед. наук. – Т., 1991. – 37 б.
4. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped. fanl. dokt. ... diss. – T., 2003. – 280 b.